

PROBLÉM ČLOVEKA V MODERNOM KREŠŤANSKOM MYSLENÍ

ŠTEFAN ŠROBÁR, Bratislava

V dnešnej pretechnizovanej spoločnosti s jej stále narastajúcimi nebezpečenstvami vystupuje znovu do popredia naliehavá otázka, čo je človek a aký má zmysel a cieľ jeho existencia. Na tieto otázky sa pokúsili dať odpoveď v rámci kresťanskej filozofie viacerí významní myslitelia, z ktorých spomenieme aspoň niektorých.

Pre známeho nemeckého filozofa a teológa K. Rahnera SJ predstavujú "duch" a "hmota" vlastne len dva aspekty jedinej a tej istej skutočnosti. Cirkevný učiteľský úrad v článku viery o nesmrteľnosti duše človeka vždy zdôrazňoval, že vzhľadom na duchovnú dimenziu svojej existencie zaujíma človek v kozme neredukovateľné postavenie. Duch je vo vzťahu k hmote apriórny ako cieľ jej vývoja, ktorý ona neustále v duchu nazerá. V duchu odhaľuje svoju ohraničenosť a vnútornú prázdnotu, ktorá predstavuje nedostatok univerzálnej jednoty. Duch sa zasa reflektuje v hmote ako ontologicky ohraničený. Možno povedať, že hmota je vo vzťahu k duchu jeho nehotovosťou a sebaujavením v konečnosti, a preto je duchu vnútorne ontologicky príbuzná. Rahner sa ďalej domnieva, že duša aj po odlúčení od tela zostáva nejakým spôsobom spojená s hmotným kozmom, do ktorého bola stvorená. Hmota preto predstavuje moment v sebaujavení večného Logu v dimenzii konečna.

Podľa E. Coretha SJ, profesora kresťanskej filozofie na univerzite v Innsbrucku, ktorý má ideovo blízko ku K. Rahnerovi, je ľudské telo "médiom" ducha, médiom jeho činnosti a médiom jeho vyjadrenia. Telo je prostriedkom a nástrojom sebasprostredkovania ducha. Duch sa dostáva sám k sebe a môže sám seba uskutočňovať len v tomto médiu.

Ale aj každá činnosť vo svete a duchovné utváranie sveta sa uskutočňuje skrze telo. Najmä personálny vzťah medzi "Ja" a "Ty" je sprostredkovaný telesnosťou a zmyslosťou.

Telo však nie je pre ducha len médiom činnosti ale aj médiom vyjadrenia. To, čo je telesné, sa tak stáva symbolom duchovného. Nie je to "zobrazenie", pretože to, čo je duchovné, nie je samé dané ako predmet, a preto ani nemôže byť v skutočnosti zobrazené. Ale je to symbol, pokiaľ je v telesnom výraze predstavený nejaký duchovný obsah a jeho zmysel je tak sprostredkovaný pre naše porozumenie.

Doteraz sme hovorili len o pozitívnom význame tela ako média pre činnosť a vyjadrenie ducha. Negatívne pôsobenie tela spočíva v istom "odpore" proti vyjadreniu a činnosti ducha. V takomto zmysle je čímsi "medzi" mnou a svetom, medzi "mnou samým" a "tým druhým", je v mojom ja dané už ako nie-ja. Ako také má bytostnú funkciu sprostredkovať prítomnosť ducha v hmote v jeho inakosti a v odcudzení.

Duša je apriórna podmienka, vnútorný základ celého nášho ľudského bytia, čisto ontologická skutočnosť, ktorú však nikdy ako takú neprežívame, ktorú však musíme

nevyhnutne predpokladať ako podmienku sebaaprežívania. Duša je predovšetkým formujúci, bytostne konštitutívny princíp tela, vďaka ktorému sa z hmoty stáva živé ľudské telo. Identita vedomia však vyžaduje, aby ten istý princíp bol súčasne aj vnútorným základom, z ktorého pramení vedomý duchovný život, vedomé sebaovládanie a sebadisponovanie. Duša v týchto prejavoch aj napriek svojej podmienenosti telom prevyšuje hmotné dianie ako také, oslobodzuje sa od telesného a duchovne prichádza sama k sebe. Reflektuje samu seba, dospieva k duchovnému "bytiu pri sebe" a "bytiu pre seba", t.j. k vedomiu a slobode. Táto činnosť je najvyššia možnosť, ktorá pramení z duše ako formujúceho princípu ľudského tela, nie je to však sám tento formujúci princíp. Ten zásadne predchádza realizáciu duchovného vedomia ako jej apriórna podmienka. Je to však najvyššia schopnosť, ktorá pramení z duše a špecificky konštituuje človeka v jeho podstate, preto môžeme tento jednotný bytostný princíp človeka ako konkrétneho celku označiť ako "ducha" alebo lepšie ako "duchovnú dušu".

Coreth dopĺňa a prehĺbuje negatívny dôkaz nesmrteľnosti duchovnej duše (ontologická jednoduchosť) o pozitívny aspekt. Podstata ducha sa totiž konštituuje transcendentným vzťahom k Absolútnu ako neobmedzenému horizontu jeho sebazavršenia. Preto duch bytostne smeruje k nekonečnu, lebo len v ňom sa môže jeho nekonečná túžba definitívne naplniť. Preto táto skutočnosť aj z filozofických dôvodov vyžaduje nesmrteľnosť duše, ako aj jej ďalší život po smrti a završenie v budúcom živote.

R. Guardini, ktorý bol predchodcom K. Rahnera na katedre kresťanského svedectva a náboženskej filozofie na univerzite v Mníchove, poňma telo ako "symbol" ducha.

Pravý symbol na rozdiel od alegórie vzniká vtedy, keď sa nejaký vnútorný duchovný obsah na základe prirodzeného spojenia s príslušným zmyslovým tvarom v ňom navonok vyjadrí. Takéto sebvýjadrenie ducha však musí mať jasne vymedzený charakter, aby sa skrze neho mohol príslušný duchovný obsah jednoznačne rozpoznať a primerane artikulovať.

Preto aj ľudská duša, ktorá prirodzene a z vnútornej nutnosti tiahne k spojeniu s hmotným telom, sa navonok vyjadruje v symbolickej realite tela, skrze ktoré sa môže rozpoznať. Podľa Guardiniho sa duša a telo tak hlboko vnútorne prelínajú, že duša je "v tele" a telo "v duši". To znamená, že duša utvára svoje telo nielen v jeho životnej celistvosti, ale aj v jeho dejinách. O tele zasa platí, že nie je pre dušu len nejakým miestom, z ktorého pôsobí, ale predovšetkým "látkou", skrze ktorú môže uskutočniť svoje dejinné bytie.

Vedomie jednoty tela a ducha sa môže rozšíriť aj za hranice vlastnej osoby a prijať do seba aj predmety vonkajšieho sveta, ktoré sa stávajú buď výrazom určitého duchovného obsahu, alebo prostriedkom na vyjadrenie vlastného vnútra.

Pravý symbol teda vyjadruje jednak vnútornú jednotu duše a tela, ale zároveň aj určitý "odstup", ktorý si musí zachovať ľudský duch voči telesnosti. Takýto odstup je potrebný preto, aby sa mohol duch "v tele" vo vzťahu k telesnosti jasne identifikovať a definovať ako vnútorne autonómna ontologická skutočnosť, ktorú však možno jednoznačne rozpoznať len prostredníctvom tela.

Súčasný slovenský filozof J. Letz vypracoval zaujímavú teóriu vyššej duchovnosti človeka, ktorú nazval "pneuma". Táto teória bola koncipovaná na základe identifi-

kovania a explikácie istých filozofických obsahov, ktoré sú implicitne obsiahnuté v biblickom výraze "pneuma" (duch), ako aj na základe tvorivého dialógu s klasickými filozofickými predstavami o duši a ich následného prekonania.

Podľa Letza "pneuma" človeka nie je akási duchovná entita uzavretá do seba, ale treba ju skôr chápať ako osobitý novoreálny vzťah, ktorým sa človek otvára tak Božiemu Duchu, ako aj na najvyššej dialogickej úrovni iným pneumaticky vyvinutým ľuďom. Pneuma teda nie je subsistentná, ale len subsistujúca alebo ešte len dorastá k subsistentnosti, t.j. k podstatnej bytostnej oddelenosti. Tým, že pneuma je subsistujúca, a nie subsistentná, jestvuje v podstatnej a personálnej jednote so svojim základom, "prirodzeným človekom". Čím je však "pneumatický človek" vyvinutejší, tým väčší a plnší sa do neho transformujú všetky obsahovosti pôvodného (prirodzeného) človeka. U každého "pneumatického človeka" totiž existuje základné napätie medzi starým prirodzeným človekom a "novým človekom", ktorého germinačne predstavuje "pneuma". To je nová osobná aj dejinná dialektika ako protiklad starej dialektiky "duše" a "tela". V akte smrti sa pneuma "pneumatického človeka" dotvára Bohom na subsistentnú "eschatopneumu", ktorá je už "pneumatickou" entitou.

Myslím, že tieto podnetné myšlienky by sa mohli stať impulzom pre našich filozofov a teológov na tvorivý, ale súčasne aj kritický dialóg o duchovnosti človeka.

LITERATÚRA

- [1] CORETH, E.: Co je člověk? Praha, Zvon 1994.
- [2] GUARDINI, R.: O duchu liturgie. Praha, Česká křesťanská akademie 1993.
- [3] LETZ, J.: Filozofická antropológia. Bratislava, Charis 1994.
- [4] RAHNER, K.: Duch a hmota. In: Kresťanstvo a evolúcia. Bratislava, samizdat 1970.

Ing. Mgr. Štefan Šrobár, CSc.
Laurinská 12
811 01 Bratislava
SR